



TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNDE GENİŞ-GELECEK ZAMAN KİPİ ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üye. Elza Alışova DEMİRDAĞ*

ÖZ

Karşılaştırmalı dil çalışmaları, Türk lehçeleri arasında zamanla oluşan farklılıkların ortaya çıkarılmasında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde aynı kökten gelen lehçelerdeki farklılıklar ve benzerlikler tespit edilmektedir. Bu çalışmada, Batı/Oğuz Grubuna dahil olan Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman kipinin işlevi araştırılmıştır. Her ne kadar iki lehçe arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmış olsa da hem Türk dilbilgisinde, hem de Azerbaycan dilbilgisinde bazı konuların tekrardan ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Çalışmada, öncelikle Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipinin ayrıntılı özellikleri belirtilmiş, çekimleri gösterilmiş ve işlevi açıklanmıştır. Daha sonra geniş zaman kipinin Azerbaycan Türkçesindeki yeri araştırılmıştır. Hem Türk hem de Azerbaycan dilbilgisi kitaplarında geniş zaman ile ilgili tanımlar ele alınmıştır. Konu ile ilgili Türkiye'de Azerbaycan Türkçesinin grameri üzerine yazılmış kitaplar incelenmiş ve bu kitaplarda geniş zaman kipi ile ilgili araştırmalar değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken her iki dilde geniş zaman kipinin tarihsel gelişimi araştırılmıştır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman teriminin mevcut olmadığına, geniş zaman kipinin ayrıca kip olarak değil, gelecek zaman kipinin içinde öğrenildiğine dikkat çekilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde Eski Türkçede hem şimdiki, hem de geniş zamanı bildiren eklerin sınırlarının ayrıldığına, *-ır, -ir, -ur, -ür* ekiyle yapılan şekillerin şimdiki zamana, *-ar, -er* ekiyle yapılan şekillerin ise belirsiz gelecek zamana tahsis edildiğine dikkat çekilmiştir. Türkiye Türkçesinde ise şimdiki zaman için yeni bir ekin *-yor-* ekinin ortaya çıkması sonucu eskiden hem şimdiki, hem de geniş zamanı karşılayan ekler günümüz Türkçesinde geniş zaman ekleri olarak ayrılmıştır. Araştırmada her iki lehçede geniş zaman kipinin işleviyle ilgili mevcut olan farklılıklar ve benzerlikler açıklanmış ve karşılaştırılma yapılmıştır. Araştırma bedii metinlerden seçilen örneklerle desteklenmiştir. Bu çalışma karşılaştırmalı dil çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, geniş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman

ON THE PRESENT SIMPLE-FUTURE TENSES IN TURKEY TURKISH AND AZERBAIJANI TURKISH

ABSTRACT

Comparative linguistic studies are a widely used method for revealing differences between Turkish dialects that occur over time. With this method, differences and similarities across similar dialects are identified. In this article, the simple present tense used in Azerbaijani Turkish and Turkey Turkish included in the Western/Oghuz Group is investigated. Although comparative studies between the two languages exist, certain linguistic issues in both Turkey and Azerbaijani Turkish must be reconsidered for further examination. The study firstly describes in detail the features of the present simple tense in Turkey Turkish, and demonstrates the conjugation patterns as well as their function. Next, the representation of the present simple tense within Azerbaijani Turkish is explored. Resource-book definitions provided for the simple present tense in both languages are then scrutinized. Additionally, research studies and book

* Girne Amerikan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, elzaalishovademirdag@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0320-8996

chapters published in Turkey about the grammar of Azerbaijani Turkish are examined. The historical development of the present tense in both languages was investigated during the evaluation process. The results indicate that unlike Turkey Turkish, in Azerbaijani Turkish, no special term for the said tense exists and that it is instead incorporated within the future tense structures of the language. It is highlighted in the study that; in the Old Turkish language and in Azerbaijani Turkish, the boundaries between the suffixes used for both the present continuous and present tenses became clearer; the structures formed with the *-ır, -ir, -ur, -ür* suffixes were re-allocated to solely represent the present continuous tense; and that the structures formed with the *-ar, -er* suffixes transformed to represent the uncertain future mode. In Turkish, as a result of the emergence of a new suffix *-yor-* used for the present tense, all suffixes previously used to represent both the present continuous and present tenses transformed to represent the modern present tense only. The study, therefore, offers a comparison, explanation and exemplification of the existing functions that the present simple tense serve in both languages. Samples selected from literary texts were utilized to support the findings. As such, the study seeks to contribute to the body of comparative linguistics studies.

Keywords: Turkey Turkish, Azerbaijani Turkish, present simple tense, future tense, present continuous tense

Giriş

Bu çalışma, Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman kipinin karşılaştırıldığı bir betimsel çalışmadır. Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipi bildirme kiplerinin içerisinde öğrenilmektedir. Doğan Aksan kipi, “eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılışın konuşan açısından ne tarzda, ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklamada beliren ruh durumudur da denilebilir” (2009: 101) şeklinde tanımlamaktadır. Korkmaz, “kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir” (2009: 569); Hengirmen, “eylemin belirttiği işin nasıl, ne zaman ve ne biçimde yapıldığını bildiren anlatım biçimi” (2007: 216); Ediskun, “fiil kök veya gövdelerinin – zaman ve biçimlere göre- türlü morfemlerle, yani eklerle girdikleri kalıplar” (2007: 173) olarak değerlendirmektedir. Gençan’a göre, “eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre girdikleri biçimlerin her birine kip denir” (2007: 321).

Türkçede kipler, haber (bildirme) kipleri ve tasarlama (istek) kipleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Haber kipleri geniş zaman, şimdiki zaman, görülen (belirli) zaman, duyulan (belirli) geçmiş zaman ve gelecek zaman; tasarlama kipleri ise dilek/şart, istek, gereklilik ve emir kiplerinden oluşur. Bildirme kipleri olumlu veya olumsuz olarak yapılan veya yapılacak olan hareketlerin zamanını da göstermektedir. Ergin’e göre, “Fillerin zaman bildiren bütün çekimleri şekil bakımından bildirme kipleri içinde toplanırlar. Yani, bildirme kiplerini yapan şekil ekleri aynı zamanda zaman ekleri durumundadırlar” (2008: 289). Bildirme kiplerini yapan şekil ekleri zaman fonksiyonları taşıdıkları için, bildirme kipleri de zaman kipleri olarak zamanlarına göre adlandırılırlar. Türkiye Türkçesinde fiil çekiminde ikisi geçmiş olmak üzere beş zaman vardır; geniş zaman, şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, gelecek zaman. Bildirme kipleri de fillerin bu beş zamanını karşılayan şekillerdir.

Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipi bildirme kiplerinin içerisinde öğrenilmektedir.

Türkiye Türkçesinde Geniş Zaman

Çağdaş Türkiye Türkçesinden farklı olarak Göktürkçede geniş ve şimdiki zaman birlikte kullanılmıştır¹.

Bu kip sözün gelişine göre bazen geniş, bazen şimdiki zamanla Türkiye Türkçesine aktarılmaktadır. Olumlu geniş zaman eki *-Ar* ve *-Ur*, olumsuz geniş zaman eki *-mAz*'dur. *-Ur* yerine nadiren *-Ir* da kullanılır. Olumlu geniş zamanda ekin ne zaman *-Ar*, ne zaman *-Ur* olacağı kuralla bilinmez. Çok heceli fillerde çoğunlukla *-Ur* kullanılır. Ünsüzle biten tek heceli fillerde ek tercihi çoğunlukla Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ünlüyle biten fillerde *-r* de *-(y) Ur* da kullanılabilir: *birür men* (veririm, veriyorum), *kazganur men* (kazanırım, kazanıyorum), *sakinur men* (düşünürüm, düşünüyorum), *tir men* (derim, diyorum). (Ercilasun 2005: 187).

Tekin'e göre, geniş zaman Eski Türkçede "*-r, -ir, -ur, -ar* ve *-yur* ekli geniş zaman-şimdiki zaman eylem sıfatı sona alınmış kişi zamirleri ile geniş zaman-şimdiki zaman kipini kurar. Ol yerimin subumın *kon-ar köç-er ben* (2013: 185).

Geniş zaman ekinin tarihsel süreçte değişimi aşağıdaki gibidir: "Eski Türkçede üç türlü geniş zaman eki vardı: *-ur, -ür (bil-ür, başla-y-ur, tile-y-ür "diler", ti-y-ür "der")*, *-ar, -er (tut-ar, kes-er)*, *-r (ti-r "der", başla-r, bil-i-r)*. Bunlardan en eskisi *-ur, -ür* ekidir. *-ar, -er*'in daha sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. *-r* ise devrenin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır". (Ergin 2008: 292-293).

Eski Türkçede geniş zaman-şimdiki zaman birlikte kullanıldığı halde Çağdaş Türkiye Türkçesinde bu birliktelik ortadan kalkmış, şimdiki ve geniş zamanın sınırları ayrılmış, hususi şimdiki zaman ekleri meydana çıkmıştır:

-yor şimdiki zaman eki *-yor* "yürümek" fiilinin *yor-r* geniş zaman şeklinden çıkmıştır. Batı Türkçesinin başında *yor-r* fiilini, geniş zaman ile, bağlandığı asıl fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak görüyoruz: *gelü yorır* "geliyor", *gide yorır* "gidiyor" misallerinde olduğu gibi. İşte Eski Anadolu Türkçesinde hep birleşik fiil çerçevesi içinde kullanılan bu *yorır* Osmanlıcada hapoloji yolu ile ekleşmiş ve böylece *-yor* eki ortaya çıkmıştır. (Ergin 2008: 296).

Eski Türkçede geniş zaman eklerinin şimdiki zaman için kullanılması durumu *-yor*'un teşekkülünden sonra gittikçe azalmış ve günümüzde bazı ağızların dışında tamamen ortadan kalkmıştır. Eskiden hem geniş hem de şimdiki zamanı belirtmek için kullanılan ekler daha sonraki süreçte sadece geniş zaman için kullanılmıştır. Bu da geniş zamanda zaman zaman önümüze çıkan şimdiki zaman anlamını açıklamaktadır. Ergin'e göre, "geniş zaman ekleri üç çeşit zaman ifade ederler: 1. Her zaman, 2. Geçmiş zamanla şimdiki zamanı içine alan zaman, 3. Gelecek zaman" (2008: 291). Gencan, geniş zamanı "eylemin her zaman yapıldığını, yapılacağını bildirir" (2007: 328); Ediskun ise "geniş zaman, eylemin başlayıp devam ettiğini ve edeceğini gösterir, geniş zamanda, hiçbir sınırlama yoktur; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan bir zamandır" (2007: 180) şeklinde açıklamaktadır. Deny, geniş zamanı şu şekilde tanımlar:

¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Şahap Bulak, Tarihi Türk Yazı Dillerinde Şimdiki Zaman, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Sossial Sciences İnstitute, SUSBİD 2017, sayı 9, s. 223-258.

Geniş zaman eki (şimdiki zamanda olduğu gibi) söylendiği sıradaki hali hazır anlamı sınırlanmış olmadan geniş durum zamanında yapılan bir eylemi bildirir; başka bir deyişle söyleyelim, bu gövde örnek olarak “*Tütün içici misiniz?*” yerine “*Türün içer misiniz?*” fiilin gösterdiği bir alışılmış eylemi ifade eder. (1941: 352).

Diğer zaman eklerinde bir kesinlik olduğu halde geniş zamanda bu görülmemektedir. Geniş zaman hem olanı hem de olabileme ihtimali olanı göstermektedir. Ergin bu durumu “geniş zaman eklerinin kesin bildirme yerine böyle ihtimal ifade etmeleri geniş zaman çekimini bildirme kipleri arasında tasarlama kiplerine yaklaşan bir kip durumuna sokar” (2008: 291-292) şeklinde açıklamaktadır. Geniş zaman, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları bildirdiği için farklı işlevle karşımıza çıkmaktadır. Korkmaz, geniş zamanı “her üç zaman arasında gibip gelen bir esnekliğe sahiptir. Bu işlevi dolayısıyla, sık sık yapılan, alışkanlık ya da adet haline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışlar hep bu kiple anlatılır” (2009: 637) biçiminde açıklamaktadır.

Bu bağlamda geniş zamanın sınırsız bir işleve sahip olduğu görülmektedir:

Geniş zamanın bildirme kipi üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayılmakla birlikte Eski Türkçeden beri her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanışa sahiptir. Başka bir deyimle bu kipi zaman içinde kendiliğinden pek belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir. Böylece çoğu zaman belirsiz şimdiki anlamında (*Sizi yarın beklerim.*), zaman zaman geçmiş (*Derken çocuk hastalanır, geri dönerler.*), gelecek (*Peki, anlatırım.*), gereklilik (*Mutfağı iyice temizlersin.*) anlamlarında yer alır. Ayrıca alışkanlık, süreklilik ve karakter bildirir. (*Sabahları süt içerim.*). (Banguoğlu 1974: 462).

Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zaman olan geniş zamanın dil kullanımı şimdiki zamanda yapılmakta, geçmiş ve gelecek konu edilmektedir. Geniş zamandaki bu belirsizlik ona ara zaman işlevini yüklemektedir. Karaağaç, “bu belirsizlik, onu, biraz da olsa şekil kiplerine yaklaştırır ve zaman zaman, geniş zaman ve birleşik çekimleri, istek, gereklilik gibi şekil çekimleri için de kullanılır”(2013: 359) şeklinde değerlendirmektedir.

Geniş zaman kipi zaman üstü bir anlatıma sahip olduğu ve bu özelliği dolayısıyla genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler ve atasözleri bu kiple ifade olunmaktadır.

Korkmaz’a göre, “Geniş zaman kipinin işlevleri ve zaman kaymaları oluş ve kılışta süreklilik ve genellik işlevi taşıyanlar; görülen geçmiş zaman gösterenler; duyulan geçmiş zaman gösterenler; şimdiki zaman gösterenler şeklinde tasnif olunmuştur” (2009: 639-646). Geniş zaman kipi : -r, -(I)/r -(U)r ve -Ar olmak üzere sıfat-fiil kökenli iki farklı ek türü ile karşılanır. Bunlardan -r eki genellikle ünlü ile biten birden çok heceli fiil kök ve gövdelerine getirilmektedir. -ar ise, genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirilir.

Eski Türkçede olumsuz geniş zaman eki – maz ekiyle yapılmıştır. Göktürkçede geniş ve şimdiki zaman ayrılmamıştır ve sözün gelişine göre günümüz Türkçesine aktarılmaktadır. Ecilasun, “olumlu geniş zaman eki -Ar ve -Ur; olumsuz geniş zaman eki – mAz’dır. Ömez sen (düşünemezsin, düşünmüyorsun) (2005: 187); Tekin, “geniş

zaman-şimdiki zaman kipinin olumsuz biçimi –*mAz* ekli eylem sıfatı ile onu izleyen bir kişi zamirinden oluşur. 3. Kişi zamirsizdir” (2003: 185) şeklinde açıklamıştır.

Geniş zamanın olumsuzu, birinci teklik ve çokluk *-ma*, *-me*, diğer şahıslarda – *maz*, *-mez* eki ile yapılır:

Bununla birlikte, eskiden *sormas men* biçiminde kullanıldığına da rastlıyoruz. Bu durum bize, *-s ya da –z'nin* sonradan düştüğünü ve *–me'nin* hem olumsuzluk, hem de zaman bildirme görevini kendi üstüne aldığını göstermektedir. Geniş zaman eki *r*'dir. Ama II. ve III. tekil ve çoğul kişilerinde, bu *r*'nin *z*'ye dönüşmesi dilimizim tarihsel oluşumuna aykırı değildir. (Ediskun 2007: 181).

Günümüzde bu değişimi *kudur- kuduz*, *kör- köz*, *semir –semiz* vb. gibi örneklerde görmek mümkündür.

Eski Türkçede – *mes* biçimi “Tağ tağka kawuşmas, kişi kişiğe kavuşur” (DLT 1999: 153) şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Geniş zamanın olumsuzunun diğer kiplerden farklı olduğunu Ergin, “diğer çekimlerde normal olarak şekil ve zaman ekleri fiilin müsbetine de, menfisine de getirilir. Geniş zaman kipinde ise bu gördüğümüz ekler yalnız müsbet fiillere eklenirler” (2008: 294) şekilde açıklamaktadır.

Günümüzde birinci şahıslarda *–ma-*, *-me*, diğer şahıslarda – *maz*, *-mez* kullanılmaktadır. Bu durum Türkçede sonradan ortaya çıkmıştır:

Eskiden birinci şahıslarda da *–maz*, *-mez* kullanılırdı. Geniş zamanın menfisinde birinci şahıslar için *-ma*, *-me* kullanılması Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmış, Osmanlıcada uzun müddet iki ek yan yana kullanılmış, nihayet Osmanlıcanın sonlarında *–maz*, *-mez* yerini tamamıyla *–ma*, *-me*'ye bırakmıştır. (Ergin 2008: 295).

Türkiye Türkçesinde Örnek Cümleler

“Ben, arkamdan bile birisinin baktığını *hisseder*, *rahatsız olurum*” (Seyfettin 2003: 96).

“Evet”, dedi, ‘Her fert mutlaka bir cemiyetin mefkuresiyle *düşünür*”(2003:150).

“Sen genç gibi yaşar, ihtiyar gibi *düşünürsün*” (2003:151).

“Bir insanı susuzluktan inleyecek hale getirdikten sonra bulanık su da verseniz *sevinir*” (Akengin 2013: 49).

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde geniş zaman, süreklilik arz ettiği için geniş bir işleve sahiptir. Bu özelliğinden dolayı çeşitli zamanlar için kullanılmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde Geniş Zaman

Herhangi bir iş, hareket ve olay zamana bağlıdır: yani, işin yapılıp yapılmaması zamana bağlı olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda fiile ait kategorilerden birisi zaman kategorisidir. Azerbaycan dilbilgisinde fiillerin üç zamanı vardır: *geçmiş zaman*, *şimdiki zaman* ve *gelecek zaman*. Geçmiş zaman kendi içinde ikiye ayrılır: *şühudi geçmiş (görülen geçmiş zaman)*, *negli geçmiş zaman (duyulan geçmiş zaman)*. Gelecek zaman da aynı şekilde kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır: *geti gelecek (kesin gelecek*

zaman) ve *geyri-geci gelecek (belirsiz gelecek zaman)* Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman kipi terimi yoktur. Azerbaycan sahasına ait gramer kitaplarında geniş zaman terimi kullanılmamakta, bu zamana ait ekler şimdiki zaman ve belirsiz gelecek zaman olarak isimlendirilmektedir:

Azerbaycan Türkçesinin şimdiki zaman eki hususunda bütün Türk şiveleri içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bu saha Eski Türkçedeki şekili hemen hemen devam ettirmek gibi bir özelliğe sahiptir. Bu sahada şimdiki zaman için ayrıca bir ek ortaya çıkmamış, geniş zaman ekleri, geniş zaman ve şimdiki zamana taksim edilmiştir. Dar ünlü (- *ır/ -ir, -ür/ -ur*) şekilleri şimdiki zamana, geniş ünlülü (-*ar/ -er*) şekilleri ise Türkiye Türkçesindeki geniş zaman karşılığı olarak gelecek zamana tahsis edilmiştir. (Türk 1996: 311).

Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler (Fii) adlı eserinde Şçerbak, tahmin bildiren gelecek zaman ekini, birbirinden ünlüler ile ayrılan -*r (-yur), -ar, -ır (ir), -or, -ur (or)* şeklinde birkaç çeşide ayırarak, bu eklerle ilgi bazı görüşleri inceler:

N.K. Dmitriyev; Azerbaycan, Kumuk, Türkmen dilleri malzemelerine dayanarak ses bilgisel varyan olan -*ır, -ur* eklerinin ve -*ar* ekinin ilk başlarda farklı anlamları olduğu düşüncesini ireli sürmüştür. -*ır, -ur* ekleri şimdiki zamanı, -*ar* eki gelecek zamanı ifade etmiştir. (1981: 98, Dmitriyev 1940'tan).

Yazar araştırmasında eski yazılı metinler ve çağdaş Türk dillerinin analizine dayanarak N. K. Dmitriyev'in tezine karşı çıkar: "Azerbaycan Türkçesinde geniş ve dar ünlülerin bulunduğu çeşitlerin anlam farkının genel Türkçede kökünün olmadığı ve dar ünlülü çeşidin özel yapısıyla açıklanabileceği konusunda inandırıcı deliller ortaya çıkar"(1981: 99). Konu üzerine araştırmasını sürdüren yazar diğer araştırmacıların tezlerini inceler:

E. A. Grunina'ya göre, "Azerbaycan dilindeki -*ır, -ir, -ür, -ur* eki şimdiki zaman, Türkiye Türkçesindeki -*iyor* tipli şimdiki zamanla sadece işlevsel olarak bağlıdır. .Geniş ünlü şekil, tahmin bildiren gelecek zaman anlamı kazanmış, dar ünlü olan şekilse ilk baştaki anlamını korumuştur. E. A. Grunina, diğer Türk dillerinde geniş ve dar ünlüsü olan eklerin anlamca ayrışması örneklerine dayanarak kendi pozisyonunu sağlamlaştırmıştır. krş.: Kaz. *jür* 'yürüyor' ve *jürar* 'yürür'; Tuv. *tur* 'durur', *çıdır*, 'yatıyor' ve *çıdar* 'yatar'; Trm. *dur* 'duruyor' ve *durar* 'durur'. (Şçerbak 1981: 99, Grunina 1976'dan).

Şçerbak, Azerbaycan Türkçesinin 14-18. yy.a ait eserlerinde geniş ve dar ünlü şekillerin ciddi bir şekilde ayrışmadığını bildirir: "Fakat onların sonraki ayrışımı, kendiliğinden değil ağızlarda *alıyor (alı-yor, ala-yor) galiyor (gali-yor, gala-yor)* tipli birleşik yapılardan -*ır* eki şimdiki zaman şeklinin oluşum sürecinin etkisi altında gerçekleşmiştir". (1981: 99). Yazar, Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde -*ır, ir* eklerinin ya doğrudan -*yor* ekinden geliştiğini veya kısalmış ağız varyantlarının etkisi altında anlam kazanmış olan ikincil oluşum olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. (Şçerbak 1981).

Eski Türkçede geniş zaman-şimdiki zaman birlikte kullanılması süreci Azerbaycan Türkçesinde yazılı abidelerin aktarılmasında kendini göstermiştir.

Demirçizade, *Kitabi Dede Korkut Destanlarının dili* adlı eserinde *-ar, -er, -ur, -ür, -ır, -ir, -r* eklerinin şimdiki ve gelecek zaman işlevini metnin anlamına göre vermiştir:

... *gör-er-mi-sin* haberinde olan *-er* eki çağdaş dildeki *-ür* (*gör-ür-mü-sen*) eki anlamında, *govar* sözündeki *-ar* eki çağdaş dildeki *-ur* (*gov-ur*) eki anlamında, *götürer* sözündeki *-er* eki, çağdaş dildeki *-ir* (*getirir*) eki anlamında işlendiği gibi: *urar* haberindeki *-ar* eki çağdaş dildeki *-acak* (*vur-acak*) eki anlamına, *öldürer* sözündeki *-er* eki ise çağdaş dildeki *-ecek* (*öldür-ecek*) eki anlamında işlenmiştir... *agla-r, bozla-r* kelimelerindeki *-r* eki ise şimdiki zaman anlamında *yur* (*ağla-yır, bozla-yır*) yerine işlenmiştir. (1959: 92-93).

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinin bütün dönemleri için şimdiki zaman eki değişmez olmuştur:

Karşılaştırmalar gösterir ki, *-ır⁴* şimdiki zaman eki dilimizin bütün dönemleri için sabit olmuştur: Baksa görse öğlancığı alca kana bulaşmış *yatur.*(Kitab) İndi *danırsan* ki, men heç kimseni öldürmedim. (Kışveri) Gürbün *bilirem* mene şerefdir, Emma halefin ecep halefdir. (Füzuli). (Tanrıverdi 2012: 303-304).

Eski Azerbaycan Türkçesinde *-ır⁴* ekinin dışında şimdiki zaman anlamını ifade etmek için bazı eklerin kullanıldığı görülmektedir:

-ı, -i, -u, -ü eki şimdiki zamanı bildirir. Hicrinde *artı* möhnetim (Kışveri); Yoluna bakmaktan *garalı* gözler(Vagif); alı, gelu, duru (Bakı ağzı).

-a (-e), dur/dürür eki; Şem oldu könlüm işte, feraginde *yanedur.*(Nesimi); Cular *axadur* kenari-bağdan(Hatayi); Niye kapıya *baxa durusan* (Zagatala ağzı).

-adu, -edu şekli; Kaşın *göredim* çü eyd şami, İrmes hacet nezer hilale (Emani); aladam, aladsan, aladu, aladug, aladsuz, aladular (Dağıstan, Şanak köy ağzı). Görüldüğü gibi, *-ı, -i, -u, -ü; -a(e) dur/dürür* ; *-adu, -edu* ekleri şimdiki zaman anlamını ifade ederler. (Tanrıverdi 2012: 305-306, Azizov 1999'dan).

Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman yapılan iş ile onunla ilgili haber verilen işin aynı zamanda yapıldığını belirtir. Yani, önce bir işin icrasına başlanılır ve bitmeden onunla ilgili bilgi verilir.

Şimdiki zaman iş, oluş ve hareketin söylenilen zamanda devam ettiğini bildirir. Şimdiki zaman fiil kök ve gövdelerine *-ır, -ir, -ur, -ür; -yır, -yir, -yur, yür* eklerinin getirilmesiyle yapılır. Örnek; *gör-ür- em, gör -ür- ök, gör-ür-sen, gör-ür-sünüz, gör-ür, gör-ür-ler, gel-ir-em, gel-ir-ik, gel-ir-sen, gel-ir-siniz, gel-ir, gel-ir-ler.* (Ceferov, Abdullayev 2004: 96).

Kazımova göre, "Şimdiki zaman fiil kök veya gövdesine *-ır, -ir, -ur, -ür* eklerinin gelmesiyle oluşur. Kelime ünlüyle bittiği zaman zaman ekinden önce "y" kaynaştırıcı harfi gelir; *alıram, gelirem; başlayıram, işleyirem*"(2010: 232).

Azerbaycan dilbilgisi kitaplarında şimdiki zamanın iki anlamı verilmektedir.

Şimdiki zaman ekinin iki anlam özelliği var: 1. İşin, olayın icrasının konuşma zamanı ile uygun olduğunu gösterir. Yani, iş, olay, hareket sadece konuşma zamanına ait olur ve konuşma zamanında devam eder. Örnek; Senin söylediklerinden aklım bir şey *kesmir.* Rüstem kişiye ele geldi ki, ağır tansiyon altında *sıkılır, ezilir, büzüşür,*

küçülür, Şirzad ise *büyüyür*, *boy atır*, *ucalır*. 2. İş, olay, hareket konuşma zamanı uygun olmakla birlikte, geçmişe ve geleceğe de ait olur. Örnek; Bu toprağın altında mükaddes insanlar *yatır*, senin bu toprağı tapdamağa hakkın yoktur, amca. Konaklı ile ilçe merkezi arasındaki küçük ormanın aşağısında büyük yol ikiye *ayrılır*. (Kazımov 2010: 233-234).

Araştırmalardan da görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman için hususi bir ek ortaya çıkmamıştır. Eski Türkçede hem geniş zaman hem de şimdiki zamanı karşılayan *-ur*, *-ür*, *-ar*, *-er*, *-r* ekleri sonraki süreçte şimdiki zaman ve belirsiz gelecek zaman olarak ikiye ayrılarak sabitlenmiştir.

Azerbaycan Türkçesinin eski metinlerinde de *-yor* fiilinin veya *-yor* ekinin şimdiki zaman için kullanıldığına dair bilgimiz yoktur. Bundan dolayı *-yar/-yer*, *-yır/-yir*'in *-yor* fiili ile ilgisinin olması pek ihtimal dahilinde görülmemektedir: Kimi zenbil *tohuyar*, kimi de başka işle meşğul olardı. (Kimi zenbil *dokur*, kimi de başka işle meşğul olurdu.) Yahşi, bes niye ayakların bağlıdır, niye bağlıdır, niye *ağlayırsan?* (İyi, peki ayakların niçin bağlıdır, niçin *ağlıyorsun?*) Örneklerden görüldüğü gibi, *-yar/-yer*'li geniş ünlü şekilleri geniş zaman, *-yır/-yir*'li dar ünlülü şekiller ise şimdiki zaman anlamı taşımaktadır. Bu durum da bu şekilleri *-yor*'dan daha ziyade geniş zaman ekleri ilgili kılmaktadır. (Türk 1996: 312-313).

Buradaki *tohuyar*, *ağlıyorsan* örneklerindeki *yar* ve *yer* eklerindeki *y* kaynaştırma harfidir. *-ır* eki şimdiki zaman, *-ar* eki ise belirsiz gelecek zaman ekidir.

Azerbaycan Türkçesinde gelecek zaman iki şekilde ifade olunmaktadır. Hüseyinzade'ye göre, "eger işin gelecekte yapılacağı kesin bir şekilde bildiriliyorsa, bir gelecek zaman, kesin bir şekilde bildirilmiyorsa, başka bir gelecek zaman kullanılıyor" (2007: 152). Geti gelecek zaman (kesin gelecek zaman), işin gelecekte yapıp yapılmayacağını kesin bir şekilde haber veren zamandır. *-acek*, *-ecek* ekiyle yapılmaktadır. Geyri-geti gelecek zaman (belirsiz gelecek zaman), işin gelecekte icrasını şimdi belirsiz bir şekilde haber veren zamandır. *-ar*, *-er* ekiyle yapılmaktadır.

Gelecek zamanın birinci növünden farklı olarak iş veya hareketin kesin ve mutlak bir zamanda yapıldığını bildirmez, aksine şimdi ile gelecek zaman arasında olan bir devri ehate eder. Burada zaman anlayışı kısmen geniştir. Buna göre de, müzare zamanın morfolojik elameti olan *-y*, *-ar*, *-er* eki ile şimdiki zamanın morfolojik elameti olan *-y*, *-ır*, *-ir*, *-ur*, *-ür* ekleri arasında yakınlık vardır... Yazılı abidelerin dili üzerinde yaptığımız araştırmalar gösterir ki, yakın geçmişe kadar formal olarak şimdiki zaman ekleriyle oluşan fiiler, anlam olarak gelecek müzare zamanı bildirmişler; Sırrı-ilahi bilen şol hattı halı *bilür*, Hala haber olmayan ganda bu hali *bilür* (Nesimi); Ne ehli bilad olmakla sahibi *kabul olur*, ne biyabanlarda durmakla dana *qabili-vehşet olur*. (Füzuli)... Buradaki fiiler şimdiki zaman eki aldıklarına bakmayarak, metinden aydın olur ki, mezmunca müazere zaman bağlıdır... Bunula birlikte müzare zaman ekleri kendi anlamında da kullanılmıştır: Gerce ehsani cefadur *yarine yarın müdam*, Daima şükür *eylerem şol daimülehsan üçün* (Nesimi); Men ondan *etmerem* canımı tefsir (Vagif). (Mirzezade 1990: 155-156).

Azerbaycan Türkçesinin tarihi gelişimi sonucu bu yakınlık ortadan kalkmış ve iki zaman arasında kesin sınırlar belirlemiştir. Mirzede'ye göre, tahminen XVIII. yüzyıldan itibaren bu eklerin her biri ayrı bir zamanın eki olarak sabitleşmiş ve ikili kullanım ortadan kalkmıştır. (1990)

Hüseynzade, “belirsiz gelecek zaman, gelecek zamanla şimdiki zaman arasında orta bir yer tutarak bazen belirsiz gelecek zamanı, bazen de şimdiki zamanı karşılayabiliyor” şeklinde açıklamaktadır (2007: 152). Ceferov ve Abdullayev'e göre, “belirsiz gelecek zaman için belirsiz bir zaman kesiyinde yapılacağını belirtmektedir. Fiilin bu zamanı iş, hal ve hareketin konuşma anından sonra belli olmayan bir zamanda icrasını bildirir. --ar, -er, -yar, -yer ekleriyle yapılır”. (2004: 96).

Belirsiz gelecek zamanın bazen tüm zamanlar için de kullanıldığı görülmektedir. *Kuş uçar. Su akar. Göz bakar* gibi cümlelerdeki *uçar, akar, bakar* fiilleri gelecek zamanı değil tüm zamanları kapsamaktadır. Belirsiz gelecek zaman içinde genellik, belirsizlik, alışkanlık, işin gelecekte yapılma olasılığı gibi anlamlar taşımaktadır. Ceferov ve diğerleri bu durumu “kesin gelecek zamandan farklı olarak belirsiz gelecek zaman şimdiki zamana daha yakındır ve bu iki zaman arasında ortak bir yer tutmaktadır” (2004: 97) şeklinde açıklamaktadır. Budagova ise “bu zamanda iş, olay ve hareketin gelecekte yapılacağı belirtilmektedir. Ancak bununla bağlı kesin bir hüküm yoktur; yapıla da bilir, yapılmaya da. Bu da belirsiz gelecek zamanı kesin gelecek zamandan ayırmaktadır”(1980: 342) şeklinde tanımlamaktadır.

Azerbaycan dilbilgisi kitaplarında belirsiz gelecek zaman olarak tanımlanan bu zaman kipi eskiden farklı terimle ifade edilmekteydi: “Tüm zamanları bildirdiği, ihtimal anlamlı olduğu, kesinlik arz etmediği için belirsiz zaman eski dilbilgisi kitaplarında ‘müzare zaman’ olarak tanımlanırdı” (Kazımov 2010: 239).

“Belirsiz gelecek zaman için gelecekte icra olunacağı (veya olunmayacağı) ile ilgili kesin değil, tahmini bilgi veren işin yapılacağını planlandırılacağını bildiren zaman formasıdır. Belirsiz gelecek zaman, işin söylenen zamandan sonra icra olunacağını bildirir.” (Kazımov 2010: 237-238). Görüldüğü gibi, Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman ayrıca kip olarak değil, gelecek zaman kipinin içinde öğrenilen geyri-geti gelecek zaman (belirsiz gelecek zaman) olarak tanımlanmaktadır. Azerbaycan Türkçesindeki belirsiz gelecek zaman *Çağdaş Türk Lehçeleri*² kitabında geniş zaman başlığı altında verilmiştir.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde belirsiz geniş zaman kipinin I. şahıs teklik ve çokluk olumsuzluk çekimlerinde, *-r* eki korunan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde geniş zaman kipinin olumsuzu birinci teklik ve çokluk şahıslarda *-ma*; ikinci ve üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda ise *-maz* eki ile kurulduğu halde Azerbaycan Türkçesinde birinci şahıs olumsuzluk çekimlerinde, *-r* geniş zaman ekinin korunmakta olduğunu görüyoruz.

Örnekler;

Gül görmesem *gülmerem*, (Gül görmesem *gülmem*)

Almanı da *bölmerem* . (Elmanı da *bölmem*)

² Ahmet Buran, Ercan Alkaya (2012) *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ yayınları, s. 88.

Ecelimle *ölmerem* (Ecelimle *ölmem*)

Sen müqessir *olarsan* (Sen günahkar *olursun*).

Belirsiz gelecek zaman eklerinde kendini gösteren *-r* ve *-z* evezlenmesine göre Azerbaycan dili diğer Türk dillerinden önemli şekilde seçilmektedir. Diğer Türk dillerinden farklı olarak Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde *-r* ve *-z* ses değişimi yalnız ikinci ve üçüncü şahıslarda kendini göstermektedir. Lakin diğer Türk dillerinde bu değişim tüm şahıslarda mevcuttur. Diğer taraftan Azerbaycan dilinin tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda bu değişimin birinci şahıslarda mevcut olduğunu görülmektedir. (Budagova 1980: 343).

Hüseynzade bu durumu “Belirsiz zamanın özelliklerinden biri de olumsuzluk çekimlerinde kendini gösteriyor. Olumsuzluk çekimlerinde birinci şahıs yine aynı eklerle yapıldığı halde, birinci ve ikinci şahıslarda *-r* sesi *-z* sesi ile değişiyor” (2007: 154); Kazımov, “Belirsiz gelecek zamanın olumsuz yapılrken ikinci ve üçüncü şahısların tekil ve çoğulunda *-r* ünsüzü *-z*'ye geçiyor” (2010: 238-239) şeklinde açıklamıştır. Ceferov ve diğerleri (2004) ise bunu Türk dilindeki *r > z* değişmesi olarak açıklamaktadır. Mirzezade'ye göre, eskiden Azerbaycan Türkçesinde müzare (belirsiz gelecek zaman) zamanın olumsuz çekimi; “*bilmezem, bilmezsen, bilmez, bilmezüz(bilmezik), bilmezsüz, bilmezler* şeklindeydi:

Yazılı abidelerin dilinde birinci şahısta *z* unsurunun aktif veziyeti XVIII asra kadar kendini normal bir şekilde gösterirse de, bu dönemden sonra azalmaya başlar ve XIX yüzyılın ortalarında yazı dilinde kendini kaybeder. At *dimezem* sene gardaş deyirem. (Kitabi Dede Korkut); Didiler *bilmezik* gülşende yoktur bir haber andan (Zakir) *Götürmezem* gözümni ta ölünce rüyinden (Vidadi). (1990: 157).

Mirzezade, Eski Azerbaycan Türkçesinde *-maz,- mez* ekiyle birlikte *-man, -men* ve *-manam* ve *-menem* ekinin de paralel olarak kullanıldığını bildirir:

-Maz, -mez şekli tarih itibariyle daha eskidir. XVIII yüzyıla kadar tüm Türk dillerinde tek bir imlada yazıldığını söyleye biliriz. Paralel olarak *-man, -men* eki de kullanılmıştır: *Bilmen* neçün menümü ganimi asiman içer.(Hegiri), Meni görgöç *bilmen* neşün yaşunur. (Vagif). XVIII asırdan itibaren geniş yayılmış *-man, -men* ekinin ikinci bir şekline rast geliyoruz ki bu da *-menem, -manam* ekidir. Bu şekil aynı dönemden itibaren hem yazı, hem de konuşma dilinde aktif olarak kullanılmaya başlıyor: Bes *bilmenem* ki, rasmivefa kimden öğrenir. (Hatayi), *İstememem* bu dünyanın malını .(Vidadi). Karvan olsam, menziline *düşmenem*. (Şirvanlı Murad). (1990: 157-159).

Eski Azerbaycan Türkçesiyle mükayisede çağdaş Azerbaycan Türkçesinde fonetik farkın olduğu görülmektedir. *-maz, -mar,* eklerinin içerisindeki *r'nin z*'ye geçmesi günümüzde de bazı kelimelerde önümüze çıkmaktadır: Yuxu yozmak, yuxu yormak (ruya yormak,yorumlamak) gözüme görünür, gözüme gözükür ve diğerleri.

Sadece Azerbaycan Türkçesinde değil Oğuz Grubuna dahil olan diğer dillerde de geniş zamanın olumsuz çekimlerinde *-mar, -mer* eki dikkat çekmektedir. “*-Mar, -mer* şekli Oğuz Grubu Türkçesinin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır ve Türkmenistan Türkçesinde de (üçüncü şahıslar hariç) vardır” (Sarıkaya 2001: 282). “Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu birinci ve ikinci şahıslarda *-mar;* üçüncü şahıslarda *-maz* ile yapılır” (Buran, Alkaya 2013: 139). Azerbaycan ve

Türkmen Türkçesinden farklı olarak Gagavuz Türkçesinde geniş zaman olumsuzluk eki *-maz, -mez* şekli yanında *-mar, -mer* şekli ile de kullanılmaktadır (Özkan 1996). Eski Türkçe gramerinde *-maz, -mez* ve *-mas, -mes* şeklinde mevcut olan olumsuzluk ekinin bugün Oğuz Grubuna dahil olan Azerbaycan, Türkmenistan ve Gagavuz Türkçesinde *-mar, -mer* şeklinde ortaya çıktığını görüyoruz. Bu ise aynı gruba dahil olan Azerbaycan Türkçesinde de *r-z* değişiminin sonraki inkişaf sürecinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesinde Örnek Cümleler

“Gedek oxuyaq, sonra qayıdıb hemişelik bir yerde *yaşayarıq*”. (Gidip okuyalım, sonra dönerek birlikte bir yerde yaşarız.) (Hüseynzade 2007: 153).

“Qalxıb senin barende bir tutarlı nitq *deyerem*”. (Kalkıp senin hakkında bir tutarlı konuşma yaparım) (2007: 153).

“Özüm haqqında danışa-danışa men axırda sayıqlaya *bilerem*”. (Kendim hakkında konuşa konuşa ben sonunda saçmalayabilirim. (Memmedhanlı 1985: 53)

Sonuç

Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde geniş-gelecek zaman üzerine yapılan araştırmanın sonucu aşağıdaki şekildedir.

1. Azerbaycan Türkçesinde *geniş zaman* terimi yoktur, Türkiye Türkçesinde vardır.

2. Eski Türkçede geniş zaman-şimdiki zaman birlikte kullanıldığı halde Çağdaş Türkiye Türkçesinde bu birliktelik ortadan kalkmış, şimdiki ve geniş zamanın sınırları ayrılmış, hususi şimdiki zaman ekleri meydana çıkmıştır. Eskiden hem geniş hem de şimdiki zamanı belirtmek için kullanılan ekler daha sonraki süreçte sadece geniş zaman için kullanılmaya başlanmıştır Azerbaycan Türkçesinde ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak şimdiki zaman için hususi bir ek ortaya çıkmamıştır. Eski Türkçede birlikte kullanılan bu yapının Azerbaycan Türkçesinde farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinin tarihi gelişimi sonucu bu yakınlık ortadan kalkmış, iki zaman arasında kesin sınırlar belirmiştir. Tahminen XVIII. yüzyıldan itibaren bu eklerin sınırları ayrılmıştır. *-ır, -ir, -ur, -ür* ekiyle yapılan şekiller şimdiki zamana, *-ar, -er* ekiyle yapılan şekiller ise belirsiz gelecek zamana tahsis edilmiş ve ikili kullanım ortadan kalkmıştır.

3. Çağdaş Türkiye Türkçesinde geniş zamanı ifade eden *-ır, -ur* eki, Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılır.

4. Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki tüm zamanları karşılayan kip olarak oldukça işlektir ve günlük kullanımda yaygındır. Bunun nedeni, bugün geniş zaman olarak kullanılan eklerin eskiden hem de şimdiki zamanı karşılaması olarak düşünülebilir. Türkiye Türkçesinin tarihi gelişimi sonucu şimdiki zaman için farklı bir ekin meydana çıkması sonucu eskiden hem geniş, hem de şimdiki zamanı karşılayan eklerin sadece geniş zamana tahsis edilmesiyle sonuçlandı. Bu ise günümüzde geniş zamanın sınırsız işlevini açıklamaktadır. Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman kullanımı daha yaygındır. Bu da eskiden var olan şimdiki zaman işlevinde hiçbir değişikliğin olmaması ve günümüzde bu sürecin devam etmesiyle açıklanabilir.

5. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde *-ar, -er* ekiyle yapılan zaman şekilleri ayrıca kip olarak değil, gelecek zaman kipinin içinde *belirsiz gelecek zaman* olarak öğrenilmektedir. Bu da gelecek zaman anlamının daha kuvvetli olmasıyla açıklanmaktadır.

6. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Azerbaycan Türkçesinde I. şahıs olumsuzluk çekimlerinde *-r* eki korunmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Mehmet, (1998), *Tarihi Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AKENGİN, Yayha, (2013), *Bir Semaverlik Muhabbet*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKSAN, Doğan, (2009), *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları..
- ATALAY, Besim, (1999), *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*. Cilt III. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları 523.
- Azerbaycan Dilinin Gramatikasi I. Hisse*, (1951), Bakı: Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası, Nizami adına Dil ve Edebiyat İnstitutu.
- BANGUOĞLU, Tahsin, (2000), *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BUDAGOVA, Zemfira, (1981), *Müasir Azerbaycan Dili. II. Cilt. Morfolojiya*. Bakı: Elm Neşriyatı.
- BULAK, Şahap, (2017), Tarihi Türk Yazı Dillerinde Şimdiki Zaman, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Sossial Sciences İnstitute, SUSBİD*, sayı 9, s. 223-258.
- BURAN, Ahmet ve Alkaya, Ercan, (2013), *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CEFEROV, Cefer ve Abdullayev, Nadir, (2004). *Müasir Azerbaycan Dilinin Morfolojiyası*. Bakı: ADPU Neşriyatı.
- DEMİRÇİZADE, Ebdülezel, (1959), *Kitabi Dede Korkut Destanlarını dili*. Bakı: Maarif.
- DENY, Jean, (1941), *Türk Dil Bilgisi. Modern Türk Dil Bilgisi Çalışmalarının Kapsamlı İlk Örneği*. (çev. Ali Ülvi, Elöve). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- ECKMANN, Janos, (1988), *Çağatayca El Kitabı*. (çev. G. Karaağaç). İstanbul: İÜEFY.
- EDİSKUN, Haydar, (2007), *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- ERCİLASUN Ahmet Bican, (2005), *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, M.(1981a), *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Ebru Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (2008b), *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- GABAİN Annamarie Von, (2000), *Eski Türkçenin Grameri*. (çev. M. Akalın). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- GENCAN Tahir Nejat, (2007), *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç.
- HENGİRMEN, Mehmet, (2007), *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- HÜSEYNZADE, Muhtar, (2007), *Azerbaycan Dili. Morfolojiya*. Bakı: Şerq-Qerb.
- KARAAĞAÇ, Günay, (2013), *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAZIMOV, Gazanfer, (2010), *Müasir Azerbaycan Dili*. Bakı: Elm ve Tehsil.
- KORKMAZ, Zeynep, (2009), *Türk Dilinin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- MEMMEDHANLI, Enver, (1985), *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Yazıcı Yayınevi.
- MİRZEZADE, Hadi, (1990), *Azerbaycan Dilinin Tarihi Gramatikası*. Bakı: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı.
- ÖZKAN, Nevzat, (1996), *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- SARIKAYA, MAHMUT, (2001), "Azerbaycan Türkçesinde Geniş zaman ve Şimdiki Zaman Çekimleri ile Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri". *TUBAR- X: 272-293*.
- SEYFETTİN, Ömer, (2003), *Bütün Eserleri 4*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ŞÇERBAK, Aleksandr Mihayloviç, (1981), *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Şekil Bilgisi Üzerine Denemeler. (Fiil)* (çev. Yakup Karasoy, Naile Hacızade, Mevlüt Gülmez). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TALAT, Tekin, (2013), *Orhun Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TANRIVERDİ, Ezizhan , (2012), *Azerbaycan Dilinin Tarihi Gramatikası*. Bakı: Elm ve Tehsil.
- TÜRK, Vahit, (1996), "Türkçede şimdiki zaman kavramı, çekimleri ve ekleri". *TDAY Bellekten: 291- 340*.